राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम तसेच तंबाखू नियंत्रण कायदा २००३ च्या अंमलबजावणीचा आढावा घेण्यासाठी समन्वय समिती स्थापन करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सार्वजनिक आरोग्य विभाग,
शासन निर्णय -तंबाखू /बैठक२०१२/प्रक्र २६१/आरोग्य.५
मंत्रालय,मुंबई ४०००३२
दिनांक - २२ नोव्हेंबर २०१२

संदर्भ :- १) सिगारेट व अन्य तंबाखूजन्य उत्पादने (जाहीरात , प्रतिबंध व व्यापार, वाणिज्य, उत्पादन, पुरवठा व वितरण यांचे विनियमन) कायदा २००३

२) सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालय, नवी दिल्ली यांनी जारी केलेले राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमासंदर्भातील कार्यकारी मार्गदर्शक तत्व (ऑपरेशनल गाईडलाईन्स) २०१२.

<u>प्रस्तावना</u>

केंद्र शासनाने सिगारेट व अन्य तंबाखूजन्य उत्पादने (जाहीरात , प्रतिबंध व व्यापार, वाणिज्य,उत्पादन, पुरवठा व वितरण यांचे विनियमन) कायदा २००३, दि. १९ मे, २००३ च्या राजपत्राव्दारे संपूर्ण देशात लागू केला असून सदर अधिनियम दि. १ मे, २००४ पासून अंमलात आलेला आहे. त्यानंतर अकराव्या पंचवार्षिक योजने अंतर्गत सन २००७-०८ मध्ये राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रम लागू केलेला आहे. या कार्यक्रमाच्या तसेच राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कायदा २००३ च्या प्रभावी अंमलबजावणी व आढाव्यासाठी राज्यस्तरावर मा. मुख्यसचिव यांच्या अध्यक्षतेखाली राज्यस्तरीय समन्वय समिती तसेच जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हास्तरीय समन्वय समिती स्थापन करण्याबाबत मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केलेल्या आहेत. त्यानुसार राज्यस्तरीय समिती स्थापन करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

<u>शासन निर्णय</u>

प्रस्तावनेत नमूद केल्यानुसार सिगारेट व अन्य तंबाखूजन्य उत्पादने (जाहीरात , प्रतिबंध व व्यापार, वाणिज्य,उत्पादन, पुरवठा व वितरण यांचे विनियमन) कायदा २००३ **(COTPA)** व राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमाच्या प्रभावी अंमलबजावणी करण्याच्या दृष्टीने आढावा घेण्यासाठी खालीलप्रमाणे राज्यस्तरीय समन्वय समिती व जिल्हास्तरीय समन्वय समिती स्थापन करण्यास शासन मंजूरी देण्यात येत आहे.

१) मा. मुख्य सचिव, - अध्यक्ष

२) मा. अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग - सदस्य

३) प्रकल्प संचालक,राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्यअभियान	- सदस्य सचिव
४) प्रधान सचिव, गृह विभाग	- सदस्य
५) अपर मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण विभाग	- सदस्य
६) प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग	- सदस्य
७) प्रधान सचिव, वित्त विभाग	- सदस्य
८) प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग	- सदस्य
९) सचिव, कामगार	- सदस्य
१०) सचिव, गृह विभाग (परिवहन)	- सदस्य
११) सचिव , कृषि विभाग	- सदस्य
१२) सचिव, माहिती व तंत्रज्ञान विभाग	- सदस्य
१३) आरोग्य व तंबाखू नियंत्रण या क्षेत्रात काम करणारी स्वयंसेवी संस्था	- सदस्य
१४) सचिव, विधी व न्याय विभाग	- सदस्य
१५) सचिव, ग्राम विकास विभाग (पंचायतराज)	- सदस्य
१६) जिल्हाधिकारी (कोणताही एक)	- सदस्य
१७) रेल्वे प्रशासनाचे प्रतिनिधी (मध्य रेल्वे तसेच पश्चिम रेल्वे)	- सदस्य

वरील समितीची बैठक दर ३ महिन्याने घेण्यात यावी.

२. तंबाखू नियंत्रण हा विषय फक्त आरोग्य विभागाच्या अखत्यारितील विषय नाही. हा विषय अनेक विभागांशी संबंधीत असून अनेक विभागामध्ये एकमेकास पूरक व एकमेकांना छेद देणाऱ्या मुद्दयांशी संबंधीत आहे. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार प्रत्येक विभागाची भूमिका काय राहील याबाबत मार्गदर्शक सूचनानुसार विभाग निहाय भूमिका खालीलप्रमाणे नमूद करण्यात येत आहे.

अ.क्र	विभाग	भूमिका
१	प्रकल्प संचालक, राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान, मुंबई	१)सदस्य सचिव. २)राष्ट्रीय तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमाचे नियमितपणे नियंत्रण, आढावा आणि पर्यवेक्षण करणे.
२	प्रधान सचिव, गृह विभाग	१) पोलीस महासंचालकाना कोटपा २००३ मधील तरतूदींची प्रभावी अंमलबजावणी करण्याबाबत सूचना देणे . २) गुन्हयांच्या मासिक आढावा बैठकीच्या वेळी नियमितपणे कोटपा २००३ च्या अंमलबजावणीचा आढावा घेणे आणि या कायद्यातल तरतूदींच्या उल्लंघनाबाबत नियमितपणे आकडेवारी गोळा करण्याच्या सूचना.
३	अपर मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण विभाग	१) शाळा, महाविद्यालय या शैक्षणिक संस्थांचे परिसर तंबाखू मुक्त ठेवण्याच्या मार्गदर्शक तत्वांची अंमलबजावणी करणे . २) शाळा, महाविद्यालय परिसर तंबाखू मुक्त ठेवणे. ३) तंबाखूच्या अपायकारक दुषपरिणामाबाबत मजकूर शैक्षणिक अभ्यासक्रमात समाविष्ट करणे .
४	प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग	
५	प्रधान सचिव, वित्त विभाग	१) सर्व तंबाखू उत्पादनावर कर लावण्याबाबत मेळ घालणे २) तंबाखू उत्पादकांकडून तंबाखूचा अवैद्य व्यापार आणि कर चुकवेगीरी होणार नाही याची दक्षता घेणे .
६	प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग	१) विडी कामगारांना उदरनिर्वाहासाठी पर्यायी साधन उपलब्ध करुन देणे.
७	सचिव, कामगार	१) नोंदणीकृत तंबाखू उत्पादकांकडून सर्व तंबाखू उत्पादनांवर आरोग्यास घातक असे इशारा देणारे सचित्र चिन्ह छापण्यात येतील याची दक्षता घेणे.

		२) विडी कामगारांमध्ये विडी बनविताना होणाऱ्या आरोग्यास घातक परिणामाबाबत जागृती करणे. ३)विडी कामगारांना उदरनिर्वाहासाठी पर्यायी व्यावसायीक प्रशिक्षण देण्यात यावे.
८	सचिव, गृह विभाग (परिवहन)	१) सर्व सार्वजनिक वाहतुकीची साधने धुम्रपान मुक्त / तंबाखू मुक्त ठेवणे. २) सार्वजनिक वाहतुकीच्या गाडयांमध्ये तसेच आवारामध्ये गुटखा,पानमसाला व अन्य तंबाखूजन्य उत्पनादने यांची प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्षरित्या जाहिरात करु देऊ नये. ३) सार्वजनिक वाहतुकीच्या मालमत्तेवर, गाडयांवर , एस.टी.स्टँड तसेच तिकीट आरक्षणाच्या ठिकाणी तंबाखू विरोधी संदेश देणारे बोर्ड लावण्यात यावे.
९	सचिव , कृषि विभाग	१) तंबाखू उत्पादकानाा अन्य उत्पादन घेण्यास प्रवृत करणे . २) तंबाखू उत्पादन करताना तसेच वापरताना होणाऱ्या दुषपरिणामांची शेतकऱ्यांमध्ये जनजागृती करणे.
१०	सचिव, माहिती व तंत्रज्ञान विभाग	१) तंबाखू व तंबाखूजन्य उत्पादनांच्या वापरामुळे होणाऱ्या दुषपरिणामाबाबत तसेच कोटपा २००३ मधील तरतूदींबाबत संपूर्ण राज्यात जनजागृतीची शिबिरे आयोजित करण्यात यावीत. २) स्थानिक कार्यक्रम, जत्रा इत्यादी ठिकाणी होर्डिग्स् लावण्यासाठी तसेच माहिती, आरोग्य शिक्षण आणि संवाद याबाबत जनजागृतीचे साधन विकसित करण्यात यावीत. ३) स्थानिक कार्यक्रम जत्रा, स्थानिक माहिती , शिक्षण, संवाद शिबिरांना जनजागृती संदेशबाबतचे साधनसामुग्री पूरविण्यात यावी.
११	सचिव, विधी व न्याय विभाग	राज्यस्तरीय समन्वय समितीस कोटपा या कायद्याबाबत कायदेशीर मुद्दयाबाबत सल्ला देणेबाबत
१२	सचिव, ग्राम विकास विभाग (पंचायतराज)	ग्रामीण भागातील त्रिस्तरीय पंचायतराज संस्थांमधीन निर्वाचित सदस्यांना कोटपा

		कायद्याच्या अंमलबजावणीबाबत अधिकार प्रदान करणे.
१३	आरोग्य व तंबाखू नियंत्रण या क्षेत्रात काम करणारी स्वयंसेवी संस्था	१) स्वयंसेवी संस्थाच्या सूरु असलेल्या कार्यक्रमामध्ये तंबाखू नियंत्रण कार्यक्रमाचा हस्तक्षेप करणे. २) तंबाखू नियंत्रण कायद्याचा उलंघन करणाऱ्यांवर लक्ष ठेवणे आणि संबंधीत नियंत्रक संस्थांच्या निदर्शनास आणून देणे. ३) राज्य तसेच स्थानिक स्तरावरील जनजागृती कार्यक्रमात सहभाग घेणे. ४) समाज,पंचायतराज संस्था आणि स्थानिक स्वराज्य संस्था तसेच नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेसमवेत जनजागृती कार्यक्रमात सहभाग घेणे तसेच कोटपा कायद्याच्या अंमलबजावणीस बळकटी देण्याबाबत कार्य करणे.
१४	जिल्हाधिकारी (कोणताही एक)	जिल्हा प्रशासन आणि जिल्हास्तरावर कार्य करणाऱ्याचे प्रतिनिधीत्व करणे.
१५	रेल्वे प्रशासनाचे प्रतिनिधी (मध्य रेल्वे तसेच पश्चिम रेल्वे)	१) सर्व रेल्वे स्थानके , रेल्वे स्थानक परिसर आणि रेल्वे गाडी तंबाखू मुक्त ठेवणे. २) रेल्वे तसेच रेल्वे स्थानकांवर तंबाखू, तंबाखूजन्य उत्पादने, गुटखा आणि पानमसाला यांची विक्री करु नये . ३) रेल्वेच्या इमारती , ट्रेन , रेल्वेस्थानक आणि रेल्वे तिकिट यावर तंबाखू विरोधी मजकूर दर्शविण्यात यावा.

३ केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार जिल्हास्तरीय समन्वय समिती जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमण्यात यावी. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वातील जिल्हास्तरीय समितीची रचना व जबाबदारीबाबतची तरतूद जशीच्या तशी जोडण्यात येत आहे.

४. आरोग्य व तंबाखू नियंत्रण या क्षेत्रात काम करणारी स्वयंसेवी संस्था तसेच जिल्हाधिकारी या दोन सदस्यांची निवड सदस्य सचिवांच्या शिफारशीनुसार अध्यक्ष, राज्य समन्वय समिती हे करतील.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने.

(ता. मा. कोळेकर)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१) मा. मुख्य सचिव, यांचे स्वीय सहाय्यक.
२) मा. अपर मुख्य सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
३)प्रकल्प संचालक,राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्यअभियान ,मुंबई
४) प्रधान सचिव, गृह विभाग, मंत्रालय,मुंबई४०००३२
५) अपर मुख्य सचिव, शालेय शिक्षण विभाग,मंत्रालय,मुंबई४०००३२
६) प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग,मंत्रालय,मुंबई४०००३२
७) प्रधान सचिव, वित्त विभाग,मंत्रालय,मुंबई४०००३२
८) प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग,मंत्रालय,मुंबई४०००३२
९) सचिव, कामगार विभाग, मंत्रालय,मुंबई४०००३२
१०) सचिव, गृह विभाग (परिवहन),मंत्रालय,मुंबई४०००३२
११) सचिव , कृषि विभाग,मंत्रालय,मुंबई४०००३२
१२) सचिव, माहिती व तंत्रज्ञान विभाग,मंत्रालय,मुंबई४०००३२
१३) सचिव, विधी व न्याय विभाग, मंत्रालय,मुंबई ४०००३२
१४) सचिव, ग्राम विकास विभाग (पंचायतराज),मंत्रालय,मुंबई ४०००३२
१५) व्यवस्थापक, पश्चिम रेल्वे, चर्चगेट,मुंबई ४०००२
१६) व्यवस्थापक, मध्य रेल्वे, छत्रपती शिवाजी टर्मिनस, मुंबई ४००००१
१७) संचालक, आरोग्य सेवा , मुंबई
१८) जिल्हाधिकारी (सर्व)
१९) जिल्हा शल्यचिकित्सक , जिल्हा सामान्य रुग्णालय (सर्व)
२०) निवड नस्ती, आ..५

[redacted]

OPERATIONAL GUIDELINES

[redacted]

NATIONAL TOBACCO CONTROL PROGRAMME

Chapter – IV

NTCP at District Level

Every identified district should have a District Tobacco Control Cell (DTCC) in the District Hospital. The space for setting up the DTCC should be provided by the district authorities. The District Tobacco Control Cell is responsible for overall planning, implementation, and monitoring of the different activities and achievement of physical and financial targets under the programme at the district level. The role of the DTCC is crucial as most of the activities under NTCP are to be implemented at district and sub district level.

The DTCC is headed by District Nodal Officer preferably Chief Medical Officer/Civil Surgeon on a full time basis. For achieving synergy, it is desirable that the District Nodal Officer under NTCP is also given the responsibility to look after the NCD programmes like Prevention and Control of Cancer, Diabetes, Cardiovascular Diseases & Stroke (NPCDCS), National Mental Health Programme (NMHP) and National Programme for Health Care of Elderly (NPHCE). Other team members of this cell include a Psychologist /Counselor, Social worker and Data Entry Operator appointed on contract basis under NTCP. Every District should constitute an enforcement squad preferably under the Collector/ District Magistrate (DM). The squad will be responsible for monitoring compliance with COTPA and taking action against any violations in the district.

4. **District level Coordination Committee (DLCC):** Each district should have a District Level Coordination Committee chaired by Collector or District Magistrate, and District Nodal Officer as the member secretary, who should convene the meetings of the Committee. The other members of the Committee and their roles are as under:

S. No.	Department/Officer	Responsibility
1.	Chief Medical Officer – Member Secretary	• Nodal Officer for convening the meeting. • Regular monitoring, review and supervision of District Tobacco Control Programme
2.	Superintendent of Police	• Form enforcement squad • Enforce and monitor all the provisions under COTPA • Regular reporting of the violations during the monthly crime review meetings
3.	District Education officer	• Implementation of tobacco-free educational institutions guidelines. • Monitor section 4 & 6 of the Tobacco control Act. • Awareness programmes in the schools and community outreach activities in rural areas /urban slums through involvement of school children.
4.	Sales tax officer	• Ensure that the tobacco products manufactured and packaged by industries registered under them depict the notified pictorial health warnings thereon. • Keeping a check on illicit manufacture and trade of tobacco products. • Check tax evasion by tobacco industry.

S. No.	Department/Officer	Responsibility
5.	District Information officer (DIO)	• District wide public awareness campaigns on harm effects of tobacco use and provisions under COTPA. • Develop local IEC campaign materials for display and dissemination at local events, melas, local IEC campaigns.
6.	BDO/SDM of select Blocks & Two BDC members on rotation basis	• Represent Block Administration and highlight the concerns of the implementation at Block level. • Alternate livelihood programme for bidi rollers under NRLM/ SGSY
7.	Municipal officer	• Enforce all the provisions of COTPA through Municipal Ward committees. • Inclusion of compliance with COTPA in all licenses issued to eateries/shops etc
8.	Principals of select school / colleges	• Implement school programme and create tobacco free educational institutions. • Involvement of students in campaigns and organizing events against tobacco use • Implement section – 4 & 6 of COTPA
9.	District Labour Officer	• Ensure that all tobacco products manufactured in registered factories print the pictorial health warnings. • Vocational training to bidi rollers for alternative livelihood. • Sensitization of bidi rollers about the Health hazards of bidi rolling
10.	Agriculture Extension officers	• Awareness generation on alternative crops options for tobacco growers • Awareness generation among the farmers about the harmful effects of Tobacco growing as well as use.
11.	Civil Society organizations working on Health / tobacco control/livelihood	• Integrate tobacco control in all their ongoing interventions. • Monitor violations of tobacco control laws and bring them to the notice of Authorities/steering committee. • Collaborate with State Govt/Local Govt on awareness generation, help planning IEC strategies • Work with the Communities and CBOs, Panchayati Raj Institutions and Urban Local Bodies to create awareness against tobacco use and strengthen the implementation of COTPA.

Sl no 9 &10 are applicable for tobacco producing and bidi rolling States

4.1 Activities of District Tobacco Control Cell (DTCC): The major activities of District Tobacco Control Cell are:

4.1.1. Training and Capacity Building of relevant Stakeholders

a) **Target Trainees**: Training and capacity building is an important activity of DTCC. DTCC, under its initiative, should organize training programmes for multiple-stakeholders in the district, which include Doctors, Nurses, Community Health Workers, ASHAs, Civil Society Organizations, NCC, NSSO, IMA, IDA, Teachers,